

V polovině osmdesátých let 19. století sestavil jihlavský vlastenecký lékař Leopold Fritz soupis a kresby téměř sta památných kamenů z Vysočiny. Tato práce byla vystavena na Národopisné výstavě 1895. Většina díla je dnes pohřešována.

Přepsal Ladislav Vilímek

Originál soupisu je uložený v archivu Muzea Vysočiny Jihlava

Pamětní kříže

V jihozápadním českomoravském pohoří.

Sepsal Dr. Fritz v Jihlavě

I. obraz

Baby, cyrilské kříže a kříže vytesané

II. obraz

Kříže v deskách vytesané bez znaků

IV., V., VI. obraz

Kříže v deskách vytesané se znaky

VII., VIII. obraz

Kříže v deskách vytesané s nápisy a letopočty

Dle významu:

(tento odstavec byl škrtnut - pozn. autora)

1. náboženské (na bývalých obětištích, na rozcestí, u dolů atd.)

2. vzpomínky válek

3. právní (hranice a místa pokutné)

4. upomínky (na neštěstí, pohromy)

poloha a úklid materiálu:

(tento odstavec je přeškrtnut - pozn. autora)

význam křížů:

1. náboženský (eo ipso)

2. vojenský (zbraně)

3. právní (hranice, trasy)

4. pamětní (pohromy)

Osamělé žulové kříže v jihozápadním česko-moravském pohoří

Sbírka dr. Leop. Fritze v Jihlavě

Pozornost, kterou vzbudily tak nazvané kříže cyrilo-methodějské vedla k tomu, že i jihozápadní část pohoří česko-moravského, zvláště okolí jihlavské, pokud možno prohledána byla.

Resultát byl překvapující. Za několik let nalezlo se po této oblasti 87 rozličných žulových monolithických křížů, mezi nimi ani dvou sobě úplně podobných. Na jiné kříže dřevěné, železné a z jiného materiálu složené, jakož i Boží muka, ohled brán nebyl.

Celé území ohledané dá se ohraničiti periferií počínající se na severu u Světlé a pokračující k Německému Brodu, Černé Zhoři, Arnolci, Řehořovci, Velikému Meziříčí, Velké Býteši, Třebíči, Moravským Budějovicím, Dačicím, Čenkově, Dolní Cerekvici, Pelhřimovu, Vystrkovu, Jiřicím a nazpět k Světlé.

Ve středu tohoto kruhu leží Jihlava obklopena kol kolem tzv. Německým Ostrovem, na jehož objemu shledáme kříže ve Štokách, Měšině, Hilberticích, Studýnkách, Vilánci, Kostelci, Dvorcích, Hladově, Jiříně, Bílém Kameni, Hybrálci, Lešince a Zvonějově. Jelikož ale na obou obvodech tvary křížů samých se rozmanitosti poskytují, podávají tyto rozličné útvary možnosti sestaviti z nich několik skupin na jihozápadním území česko-moravském a sice:

I. Vlastní kamenné kříže, úplně vypracované.

II. Pokřížované kameny bez jiných znaků.

III. Pokřížované kameny s vedlejšími znaky

IV. Pokřížované kameny s nápisy

Celkem na území česko-moravském shledáno se křížů 87 ve čtyřech skupeních.

Seznam a popis osamělých křížových monolithů žulových z jihozápadního pohoří česko-moravského

I. KAMOKŘÍŽE

1. Na silnici z Humpolce do Jiřic 278 kroků od kříže stojí přímo kříž žulový 130 cm vysoký a přes příčná ramena 70 cm široký, na pohled velmi primitivní, na ramenách a hranách velmi skomolený, lišejníky porostlý, zvětráním a vydrobením porouchaný. Do země jest zahlouben na 45 cm. Na soukříží má čárkovou konturou naznačený řecký křížek se stejnými rameny, 10 cm dlouhými. Rovná se křížům cyrilo-methodějským. Nějaké legendy nebylo lze se doptati, přece místní jméno Trucbaba a několik podobných na blízkou zaslouhují povšimnutí.

2. Vyjde-li se ve Světlé z náměstí (podle hostince u Otokára) na ulici na polní cestu k starému hřbitovu, spatří se hned na kopečku, kde se pěšinka s nepatrným potůčkem křížuje, nápadný kamenný kříž, poněkud nalevo nakloněný. Výška jeho obnáší 128 cm, šířka přes příčná ramena 97 cm, výška horního ramene 28 cm dolního 80 cm. Dle těchto rozměrů má tedy tento kříž ráz poněkud latinský, musí se však připočítati náramné skomolení horních ramen, čím typu cyrilskému mnoho se blíží. Jest na všechny strany úplně vypracován. Neobyčejná masivnost a primitivní zrobení poukazují na veliké stáří, čemuž i valné porušení zvětráním a tvrdošijnými lišejníky nasvědčují, což připouští, že pocházejí z té samé doby jako tzv. cyrilské. O významu jeho ničeho doptati se nelze.

3. Na okresní silnici z Opatova do Zbilid, již nedaleko hranic stojí nápadný žulový kříž, který na první pohled se podobá ženštině s rozpraženými rameny (Babě). Jest na všech stranách bedlivě otesán, 85 cm vysoký a 75 cm široký. Horní rameno jest až na 10 cm skomoleno, příčná na končinách laločnatě zakulacena, dolní na soukříží 22 cm široké, šíří se k patě až na 45 cm. Na přední ploše jsou vyryty docela podobné kontury menšího, 80 cm vysokého a 45 cm širokého, křížku. Podle přímé osy tohoto křížku stojí vyryto kopí, 75 cm dlouhé, hrotem vzhůru. Na zadní ploše vyskytuje se docela stejný křížek, schází mu však kopí. Význam jeho na kříži jest náboženský.

4. U Jedlova nedaleko od tak zvané hospůdky Kocandy, na mezi u polní cesty ležel kol kolem travou obrostlý kamenný kříž, který nyní postaven byl. Tentýž jest 125 cm vysoký, přes příční ramena 85 cm široký a 5 cm tlustý. Ramena tato stojí poněkud kosmo, majíce končiny zvětráním otupené. Kříž jest všestranně otesán, bez nějakého znaku.

Dle lidské pověsti na tom místě klesl a skonal muž, vsadiv se, že donese z Hladova na Kocandu soudek piva, co také dovedl, ale životem zaplatil. Povídka to velmi podezřelá.

5. Na jihlavsko - jeníkovské silnici, když se blížíme k bělokamenské myslivně, setkáme se s tarasovanou polní mezí, do které zarovnaný jsou tři kříže. Tento první, nad zemí 100 cm vysoký, úplně vypracovaný, jest osmihranný. Hrany však namnoze zvětráním otupeny a plochy lišejníky pokryty. Přece však na lícni ploše kříže zřetelně jest k poznání mezi oběma příčnými rameny vytesaný opeřený šíp, 4 cm dlouhý s hrotem vzhůru ukazujícím. Zdá se býti sem přenesen ze staré opuštěné silnice.

6. Druhý kříž na jihlavsko - jeníkovské silnici poněkud dále od myslivny bělokamenské jest též pod mez zatarasován, tak těsně, že sotva ho spatřiti. Jest patrné, že byl čelistvě upraven, 80 cm vysoký, 107 cm široký. Ramena má osmihranná, pravé velmi porouchané. Na horním jsou vydlabány tři díry, asi 4 cm hluboké a 2,5 cm v průsvitu, jedna na temeně, druhá na přední a třetí na zadní ploše. Pravděpodobno jest, že tento kříž původně měl šest ramen, že však přenesen a přitom skomolen byl a zlomky se ztratily. I od pravého ramene byl kus končiny ulomen a leží vedle něho.

7. Na silnici jihlavsko - polenské u kil. 8,4 mezi Měšínem a Žďírcem stojí kamenný kříž, vyčnívající 70 cm ze země. Šířka přes ramena obnáší též 70 cm. Úprava jeho jest čista,

osmihranná neb vlastně čtyřhranně s otupenými hranami. Končiny ramen jsou zvětráním zakulaceny, znaků na něm nepoznati žádných, aniž dohledati se nějaké pověsti. Tento kříž ukazuje patrně typus řecký a stojí na rozhraní česko-moravském.

8. Na cestě ze Stáje do Arnolce, asi čtvrt hodiny od posledního, stojí kamenný kříž na všech čtyřech stranách hladce otesaný s končinami rozšířenými, dosti dobře zachovaný asi 1 m vysoký. Domnívají se, že tj. snad cyrilo-methodějský, čemu ale ani ráz, ani zachovalost nenasvědčuje. Ráz jeho jest latinský, výška asi 100 cm, znak žádný.

9. Mezi Třebíčem a Podsoudovem stojí na poli kříž kamenný, úplně vypracovaný, však zvláště na ramenech silně porouchaný a lišejníky porostlý. Na příčných ramenou má vyrytý letopočet arabskými číslicemi 1622. Dolní rameno jest tak dlouhé, jako oboje příčná dohromady, pod levým bokem až na zem nakreslen jest

pouhými lineami křížku podobný meč.

Lid pokládá tento kříž za cyrilo-methodějský, hlavně pro jeho primitivnost a poruchu, latinské jeho rozměry a letopočet odporují.

II. KAMOKŘÍŽE BEZ ZNAKU Č.M.

10. Na cestě z Větrného Jeníkova do Smrčné, asi 150 kroků od domku "U Bednářů", našel učitel pan P.J. Mančál mezi kamením ležící žulový kámen 140 cm vysoký, 62 cm široký, 19 cm tlustý, na němž jest vytesán kříž latinský, 74 cm vysoký, 38 cm

široký, s horním ramenem 10 cm, příčnými 15 cm a dolním 56 cm dlouhými. Šířka ramen horního a dolního 7 cm a příčných od 7 až na 12 cm šířeno. Nad pravým příčným ramenem nachází se díra 1 cm v průměru, od spodu ale čtyřhranná, odkud se veliký kus kamene odštípl, jak, neví se.

11. Odbočivše od silnice jihlavsko - pelhřimovské do Dušejova a odtud postupující po vozové cestě k Boršovu shlídneme na pastvině nedaleko od potůčku a hranic Boršovských kámen 92 cm vysoký, 52 cm široký. Přední a zadní plocha jeho jest otesána hladce a na středu má každá kříž 30 cm vysoký a 25 cm široký s rameny ze 6 až na 12 cm šířenými. Od dolního ramene prodlužuje se podpatí na způsob řapíku o 35 cm až k zemi. Kámen ležel vypáčen na povrchu, byl však přičiněním pana Viléma Richlého z Mirošovic opět vztyčen.

12. Při panské pastvině mezi Miličovem a Větrným Jeníkovem leží neobyčejný kámen, který se zdá býti hraničník. Má podobu poněkud rhomboidální (kosodélníkový - pozn. autora) s obroušenými hranami. Na přední ploše jest prohlubeně vyryt křížek s rameny 22 cm dlouhými a 5 cm širokými. Soukříží mezi nimi ostalo vypouklé.

13. Na staré silnici z Pelhřimova do Vlásenice hned za městem u nového kostela Kalvárie jest kámen 90 cm vysoký a 40 cm široký. Přední plocha jeho jest pravidelně otesána. Prostředkem přetažen jest kříž štíhlý, mělce vypuklý s rameny 6 cm širokými, s končínami trojlaločně šířenými. Na pravém rameni jest lalůček horní, na hořejším celá končina a celé temeno kamene skomoleno. Příčná ramena jsou 15 cm, dolní 70 cm dlouhá. Na zadní ploše kamene ukazují se stopy jakéhosi nečitelného písma. Nedaleko leží ulomená část trojlistého ramene kříže.

14. Na mezi podle silnice z Dačic k Bulíkovu v lese vyskytuje se kámen 70 cm vysoký a 60 cm široký, s krajemi velmi porouchanými, hlavně na horních úhlech. Kříž na přední ploše jeho, rameny dosahující až na kraj, ukazuje na všech ramenech šířku 6 cm, která se na končínách hořejších šíří v podobu jablkovitou. Dolní rameno bez šíření ponoří se do země.

15. Poblíž silnice z Dačic do Jindřichova Hradce, asi 10 minut za městem na mezi, stojí kámen 80 cm vysoký a 60 cm široký. Přední plocha jeho jest na mnohých místech silně a na postraní ještě více porušena. Kříž na přední ploše jest 66 cm vysoký a 60 cm široký. Ramena 6 cm široká jsou na končínách trojlistě

šířena, horní zachovalé, příčná méně, dolní, pokud sahá na zem nešířeno.

16. U Slavonic na silnici od Dačic nachází se kámen dokonale vypracovaný a dobře zachovalý, 85 cm vysoký a 80 cm široký. Na přední ploše nese kříž s tím samým rozměrem a s rameny 5 cm širokými a na koncích trojlistými. Pouze dolní rameno není šířeno. Prostor přední plochy nad horními rameny jest polokruhový.

17. Na silnici z Humpolce do Německého Brodu jest mezi Květinovem a Michálovicí hned před vsí u pastoušky vedle cesty viděti kámen, 72 cm vysoký a 52 cm široký. Na přední otesané jeho ploše nachází se kříž 50 cm vysoký a 42 cm široký, z čehož odpadne 10 cm výšky a 35 cm šířky na kopeček. Pozbylý vlastní kříž má tedy rozměry a ráz tak zvaný řecký, tvaru neobyčejného. Ramena má 24 cm dlouhá a 5 cm široká. Na polovici délky jest každé rameno rozšířeno na čtverec desíti centimetrový, diagonálně postavený.

Jelikož tento kříž žádného jiného znaku nemá, nemůže se mu přiřknouti jiného významu, než náboženského. Porucha na pravém horním úhlu kamene, otupení hran a obroušení ploch poukazuje na dobu starověkou. Doplatí se na nějaké pověsti o něm nelze.

18. V Kateřinských lázních nachází se u studně žulový, poněkud nakloněný kámen 80 cm vysoký a 45 cm široký na němž vypukle vytesán kříž v tomtéž rozměru. Ráz vypouklého kříže jest latinský pravoúhelný a paralelní. Dolní konec dolního ramene z každé strany opírá se podpurný výstupek. Nějakého znaku na něm není viděti, aniž pověst o něm slyšeti.

19. Na cestě z Velké Byteše do Jestřábí dřív než na polovici, vyskytuje se kámen na němž jest vytesán kříž 82 cm vysoký, s rameny 35 cm dlouhými. Hořejší je rovnoběžná, dolní však

na končině až na 48 cm šířeno. Celý kříž ukazuje jaksi ráz řecký a masivní. Lid ho považuje za památníka pohraničního, znaků na něm

není žádných.

20. Na Velkomeziříčsko - brněnské silnici nachází se u Nebštých cesta k Jestřábí, na které v polovici dojdeme ku kříži 45 cm vysokému, horní šíře jeho jest 32 cm, dolní 52 cm, u prastaré borovice. Tento kříž jest dvojatý, tedy pětiramenný (biskupský). S rameny 80 cm dlouhými a na končinách a hranách silně odřeny.

Dle zápisu archivu Velkobytešského, byl již r. 1414 hraničником mezi Byteší a Otěchleby, později zaniklými.

21. Vyjda-li se na státní silnici ze Štok směrem do Jihlavy a mineme-li polní cestu odbočující od posledního domu nalevo, dojde se za několik minut na druhou, též na levou stranu vedoucí cestu, na které se brzo ukáže na mezi napolo zavalený kámen kupředu skloněný. Při bedlivějším ohledání vyskytnou se na něm dvě ramena kříže. Odhrábne-li se zem, na přední ploše kamene, až na spodní konec kamene, ukáže se výška jeho 122 cm, šířka 63 cm, tloušťka 17 cm, část nadzemní 50 cm a podzemní 72 cm. Ráz jeho jest docela neobyčejný, horní polovice jest kruhovitá, přední plocha kruhu má průměr 63 cm. Na ní jsou vytesána tři horní ramena latinského kříže, na končinách z 10 na 15 cm vyšířena. Od kruhu se tato plocha prodlužuje v délce 64 cm a v šířce 18 cm ku spodu a nese dolní rameno.

Udržela se stará pověst, že stará babička od svých příbuzných byla vypuzena z domu a nenalézajíc nikde útulku, udělala si vedle cesty boudu, ve které bídou umřela. V noci nato bylo viděti okolo boudy zář, pročež lidé prohlásili stařenu za mučednici a postavili na místě, kde bouda stála tento kříž.

22. Na pražské silnici u kil. --- mezi Štoky a Zvonějovem (Wonau) táhne se úzké, ale dlouhé pole paralelně podél silnice, z které jest snadno viděti přes pole vozovou cestu a tarasovanou mez. Na této vystupuje nápadný kámen, kol kolem otesaný a na přední a zadní straně stejnými silně vystupujícími kříži pokřížovaný. Má 121 cm výšky, 69 cm šířky. Ramena jsou masivní, pravoúhelná, jen dolní jest delší a na stupeň vyšířeno.

23. Na silnici jihlavsko - jeníkovské, blízko u bílokamenské myslivny, stojí mezi dvěma jinýma třetí kříž 105 cm vysoký a 30 cm pod mezí zatarasován. Jest celkem mnoho porouchán. Kámen, na kterém kříž se nachází, jest na přední ploše hladce otesán, ostatní jen drsně otepáno. Umístění křížů v tarase dokazuje, že

není více na původním místě.

24. Když se z Jihlavy po silnici jeníkovské dojde až k rozhraní starohorsko-segelbergskému, leží mezi dvěma vyššími mezami drobným a hrubším kamením z polí vyhozenými také žulová plotna, 140 cm dlouhá a 48 cm široká. Přední plocha její jest sama sebou urovnána a

na hořejší části hladce otesána, dolejší však jen hrubě. Pravý bok silně otepan. Na vrchním prostoru se nachází latinský, 96 cm vysoký kříž s rameny na končinách šířenými. Zdál se býti hraničником, nedávno však byl s ostatními kameny na štěrk roztlučen.

25. Asi sto kroků od Hybráleckého hřbitova na rozcestí na skalnatém kopečku stojí silně (stesaný) kámen, 62 cm vysoký a 52 cm široký. Kříž na něm též 62 cm vysoký a 40 cm široký. Příčná jeho ramena opírají se o 8 cm široké postraní, poněkud zvýšené a jako zadní plocha jen drsně otepaná. Prostor okolo ramen jest

značně prohluben.

26. Na staré polní cestě od Červeného mlýna do Hybrálce, hned na první mezi, jest zatarasován kámen s křížem, který však není úplně zasypán, jest tříslem koželužským. Tento kříž jest hladce otesán a dobře zachován a ramena má na končinách šířena. Patrně byl při zakládání pole svalen a zarovnán na hranu pole.

27. Na poloviční cestě z Vysoké na třeštskou silnici stál dříve na paloučku kámen s křížem, který však, poněvadž palouček zorán byl, musil býti vyvlečen a položen na mez. Kámen jest vysoký 110 cm a široký 45 cm, kříž 50 cm vysoký a ramena šířena od 10 až 24 cm. Ráz jeho jest na pohled mladší, útvar hladší, zachovalost úplná. Znak nemá žádný, pod dolním ramenem jest napříč vydlabán

jakási odstavec.

28. Na vídeňské silnici mezi Čížovem a Vilánecem přetéká přes ní potůček přicházející od Popovic. Zde na několik kroků od silnice spatříme kříž na kameni na okraji mnoho zvětralý a porouchaný, devadesát pět cm vysoký a 48 cm široký a 23 cm tlustý. Po celé přední ploše jeho rozkládá se šest ramen, totiž jedno hořejší, dvě kratší a dvě delší příčná a jedno dolejší, tzv. biskupský

(dvojkříž). Na farní věži jest podobný dvojkříž. Lid této krajiny německý nevšímá si toho kamene. Jména nejbližších dědin: Vilánc, Cerekvička, Popovice, Čížov poukazují k tomu, že tento kámen má nějaký nábožný význam.

III. KŘÍŽOKAMY SE ZNAKY

29. Na silnici z Německého Brodu do Pohledu (km 70,4) u Hamrů stojí kámen 117 cm vysoký, 75 cm široký na temeni a pravém postraní poněkud porušený. Na něm jest vytesán kříž až na 7 cm vypuklý a na třech stranách 10 cm širokým okrajem obruben. Horní ramena má pravoúhelná, dolní však nad zemí jest šířeno na způsob půlměsíce. Pod pravým příčným ramenem jest postaven opeřený šíp, 37 cm dlouhý hrotem vzhůru, pod levým sekera s toporem 26 cm dlouhá a čepem 6 a ostřím 10 cm širokým.

30. Na silnici z Polné do Třebíče na křižovatce se žďárskou na kraji lesa Žďerák zvaného, nedaleko sem přenešený, leží vřesem obrostlý kámen, 130 cm dlouhý, 48 cm široký, 13 cm tlustý, na kterém vytesán kříž latinský 95 cm vysoký s patou 25 cm vysokou a rameny paralelními, 11 cm širokými. Na rameni horním má vyhloubené 3 a na dolním 4 příčné, mělké žlábků. Zdá se, že to má znamenati, že tu jest pošlo 7 osob. Nedaleko prý byl od bujné mládeže rozbit ještě jeden podobný kříž.

31. Asi čtvrt hodiny cesty od Řehořova, kde jihlavsko - brněnská silnice se dotýká jamenského lesa, Páleniny zv., stojí mezi roztroušenými jednotlivými balvany žulovými a stromy kámen silně nakloněný jehož přední plocha a oboje postraní hladce a zadní hrubě, otesána jest. Malá část paty vypuklé však nijak. Podzemní její část jest nespojeným kamením obložena a chatrným drnem porostlá. Kámen tento má 85 cm výšky, 52 cm šířky a 25 cm tloušťky. Na temeni a severní hraně mnoho vydroben, ostatně však lépe zachován a nemnoho lišejníky pokryt. Na přední ploše má mělce vytesaný kříž s rameny na kraje dosahujícími, 16 cm širokými. Pravé pole vedle dolního ramene jest prázdno. Na dolním rameni samém jest literární kontura kalichu, 25 cm vysokého, na horním kraji s průměrem 10 cm, na rukojeti 3,5 cm a na spodním kraji s průměrem 13 cm. Na levém poli vedle dolního ramena jest opeřený šíp 28 cm dlouhý. Nákresy tyto mají ráz velmi primitivní. Na blízkou okolí sluje "Pod knězem" a poukazuje k tomu, že zde jest pamětník kněze "pod obojí".

32. Z Dolního Kosova do Petrovic vede polní cesta k lesu "Na stráni" a odtud lesem dále do polí Petrovických. Než však ještě z lesa vystoupíme, uvidíme vpravo od cesty asi dvacet kroků mezi stromy kámen kupředu nakloněný. Jsou na něm viděti nápadné stopy násilné poruchy, neboť jest vylomena veliká část horního pokrají a vydrobena přední polovice otesané plochy. Na přední ploše

kamene jest vytesán kříž s rameny souběžnými a stejně dlouhými. Horní 3 jsou skomolena, dolní 18 cm dlouhé. Pod dolním ramenem jest naznačena napříč položená sekyra s ostrím 18 a toporem 37 cm dlouhým. Ostré hrany pozůstalých zbytků kamene jsou zvětráním silně otupeny, tedy již dávno způsobeny, snad kácením stromů.

33. Na silnici z Moravských Budějovic do Znojma asi 10 minut cesty stojí u struhy kámen 80 cm vysoký a též tolik široký s okraji mnoho vydrobenými a hranami otupenými. Na přední ploše jeho jest vytesán mělce vypuklý kříž s rameny 60 cm dlouhými a 10 cm širokými. Pod pravým příčným ramenem jest postavena

sekýrka s 20 cm dlouhým a 6 cm tlustým topůrkem a 15 cm dlouhým a 7 cm širokým čepelem. Ramena nestojí docela pravoúhelně, výtesky jsou velmi primitivní, plochy zvětralé a lišejníky obrostlé.

34. U silnice z Moravských Budějovic do Jaroměřic u Lukova stojí velmi zajímavý kámen, 80 cm vysoký a 60 cm široký, čtyřrohý s hranami vydrobenými a horními úhly otupenými. Přední jeho plocha jest rozdělena na polovici horní a dolní a na každé jsou naznačeny 3 řecké křížky s poněkud šířenými, 30 cm vysokými rameny. Na každé polovici jsou křížky příčnými rameny spojeny. Na prostoru mezi oběma vyskytují se stopy nečitelného nápisu. Počet křížů znamená snad počet pohřbených.

35. Na silnici z Dolní Cerekev do Batelova stojí u pravé silniční struhy naproti strážnici železniční, žulová plotna 100 cm vysoká a 56 cm široká hladce otesaná. Na ní jest naznačen kříž v celé výši její, s rameny 15 cm širokými, obklíčen pokrajem 10 cm širokým, který však po celém levém postraní velmi porušen jest. Dolní rameno nad zemí náhle až na 40 cm se šíří. Osou kříže stojí kopí, 90 cm dlouhé, konturou naznačené.

36. U poslední chalupy ve Spělově na batelovské silnici nalézá se žulová plotna 90 cm vysoká a 57 cm široká, na které v těch samých rozměrech vytesán jest kříž mělce vypuklý s horními rameny paralelními a na dolním až na 50 cm rozšířeným. Pod pravým ramenem jest postavena hrotem dolů jakási dýka primitivní s držadlem zakulaceným. Kámen jest na povrchu zvětřáním obroušen a menším kamením obložen. Má tu býti ještě jeden podobný kříž.

37. V Cejli jest o zeď na škole opřen kámen 115 cm vysoký a 36 cm široký. Na přední jeho ploše jest štíhlý latinský kříž s horními rameny paralelními, dolním však na končíně má až postraní rozšířeným. Pod každým příčným ramenem jest naznačeno vozové kolo se šesti loukotěmi 12 cm v průměru.

38. U cesty z Cejle do Mirošova nachází se kámen 70 cm nad zemí vysoký a 40 cm široký, jehožto temeno a levý bok jest velmi zvětřalý a otřelý. Na přední ploše má kříž s rameny 15 cm širokými. Mezi rameny jest kontura sekyry vyryta, 32 cm dlouhá čepel a ostří 15 cm, topůrko na ručním konci 2 a v uchu 7 cm tlustým. Na zadní ploše kamene jest velmi chatrný sotva znatelný zbytek podobného náznaku jako na přední.

39. V Mirošově na návsi po dlouhý čas ležel kámen s křížem, který nyní opět postaven byl. Přední plocha jeho jest hladce otesána, však na mnoha místech, zvláště na levém okraji velmi porouchána. Končiny horních ramen jsou rovnoběžné, dolní ale až na pokraj se šíří. Po celé délce kříže stojí hrotem vzhůru kontura kopí na hrotu silně porouchaného. Pod pravým ramenem širočina a pod levým meč.

40. Za Hojkovem na rozcestí do Mešnice a do lesa nachází se kámen 85 cm vysoký a 58 cm široký, na kterém na přední ploše mělce vytesán jest kříž 72 cm vysoký a 53 cm široký, s rameny 14 cm širokými, na horních a až na 20 cm rozšířen na dolním. Na levém dolním poli podlouhlé plochy stojí hrotem vzhůru kopí 35 cm dlouhé. Týmně kamene, levé rameno a postraní zvětřáním porouchána.

41. Na cestě z Milíčova do Jankova hned za sušárnou jest do tarasu zarovnan kámen nad zemí 57 cm vysoký a 54 cm široký, na kterém jest vytesán kříž mělce vypuklý s rameny na

končinách jen nepatrně rozšířenými. Pod pravým ramenem jest naznačen jakýsi pahejl, který se zdá býti zbytek porušené sekyry nejvíce na

ostří.

42. V Mostištech u Velikého Meziříčí leží v kostele sv. Marka, co práh, částečně zazděn otesaný kámen s křížem ozdobený třemi menšími křížky nestejnými a šesti malými okrouhlými jamkami v nich je dna zazděna. Zdá se, že dříve snad ještě ve středověku stál na rodinném pohřebišti několika osob.

43. Z Jindřichovic do --- uhlídáme před osadou na okraji cesty k tarasu kamennou desku ze žlutavé žuly zrobenou. Pokud ze země vyčnívá, jest 45 cm vysoká a 38 cm široká. Spodina nemohla býti ohledána. Na řemeslně upraveném povrchu nachází se kříž latinský se šířenými rameny. Vedle dolního ramene z každé strany naznačena jest podkova, což znamená asi, že tam někdo utlačen byl koňskými podkovami.

44. V Mařízi nedaleko od nejj jižnějšího souhraní česko - moravsko - rakouského pod loveckým zámek stojí při cestě do lesů kámen s křížem vystupující na 70 cm vysoko a mající přes příčná otesaná ramena 45 cm šířky. Přední plocha kamene jest hladce vypracována, kontury křížní jsou paralelné rázu latinského. Na pravém dolním rameni jest postavena kontura hrotu nějakého kopí. Lid si povídá, že zde jeden myslivec ze žárlivosti usmrtil druhého.

SE ZNAKY NA KŘÍŽOKAMY

45. Ve Štokách vedle posledního domu č. 23 na počátku silnice do Úsobí stojí žulový kámen 100 cm vysoký a 57 cm široký s latinským křížem mělce vytesaným v té samé výšce a šíří s hořejšími rameny paralelními a končinami půlměsíčité vykrojenými. Dolní rameno jest 41 cm vysoké a 16 cm široké a schůdek 25 cm vysoký a od 20 až do 50 cm šířený. Pod pravým ramenem jest naznačena širočina s čepelem 17 cm, ostřím 16 cm a toporem 34 cm silným. Na Štocku si ho lid ani nevšimne.

46. Na silnici jihlavsko - smrčenské vedle odvalů starých stříbrných dolů byl nedávno vykopán na poli kříž na kameně 156 cm vysokém, který byl položen přes příč na struhu u silnice u vsi Lesunky. Kříž má výšku 111 cm, šířka přes příčná ramena přes 80 cm, tloušťka plotiny 15 cm. Obě plochy jsou hladce otesány, postraní objem a podzemní část jen hrubě otepány. Na obou plochách kamene jsou vytesány kříže úplně stejné, na které v prostoru pod každým příčným ramenem postaven hrotem vzhůru opeřený šíp 44 cm dlouhý. Kámen byl jen nepatrně zvětralý a dobře zachovalý, nyní ale byl přeražen.

47. Na jihlavsko - brtnické silnici u Pančavy přichází od Studýnek potůček a pěšinka, tyto sledující do kopce až na nejvyšší hrb, zhlédneme u dvou starých stromů 100 cm vysoký a 50 cm široký, na všech stranách hladce otesaný na temeni zvětráním porouchaný kámen. Na

přední ploše jest vytesán kříž latinský 88 cm vysoký s rameny paralelními, na končinách omletými, 14 cm širokými. Horní má 21 cm, příční spolu 50 cm, dolní 53 cm délky. Pod pravým příčným porouchaným ramenem jest vyryt kroužek s průměrem 9 cm, pod levým nějaká 25 cm dlouhá a 4 cm široká, kose bez přídržky podobná zbraň. Lid si povídá, že byl chlapec poslán

pro chléb, že ale zde byly jemu peníze vzaty a on zabit. Vrah ale uchvátil jen čtyři krejčary.

48. Na silnici jihlavsko - brtnické u lesíku Birkli (obec Studínky) stojí napolo pod zem ponořen a skloněn kámen 100 cm vysoký a 60 cm široký a na všechny strany čistě otesaný. Tento kámen jest na přední ploše na dvě pole rozdělen, horní menší 90 cm vysoké obsahuje 20 kolmo stojících, 10 cm dlouhých čárek, poněkud písmenám podobných, snad minuscula gothica. Dolní pole jest více než 4x veliké. Nachází se na něm kříž latinský 90 cm vysoký a 60 cm široký s rameny jen nepatrně šířenými. Na prostoru nad příčnými rameny jsou naznačeny dva štíty šestiúhelné, prostor vedle dolního ramene vpravo jest prázdný, vlevo stojí opeřený šíp s hrotem vzhůru. Na zadní ploše kříže jest vyryt lineárními konturami též latinský kříž. Na rozcestí pražské silnice u Jihlavy se silnicí Smrčenskou stojí kaple Sv. Trojice s podobnými čárkami a štíty a letopisem 1677, snad minuscula gothica.

49. V Jihlavě na počátku vídeňské silnice u čísla 31 stojí kámen s křížem 80 cm vysoký, 67 cm široký a 15 cm tlustý, na všech stranách hladce otesaný, poněkud lišejníky porostlý, s hořejšími rameny paralelními, zvětralými. Vedle dolního ramene stojí vpravo nákras podobný kladivci neb snad sekýrce dvojsečné, 25 cm

vysoké a 20 cm široké. Vlevo jednoruční sekýrka s čepem a topůrkem 22 cm, s čepelí 20 cm a bradou též 20 cm dlouhou. Tvar těchto sekýrcek připomíná dříve na zbraň než na domácí potřebu.

50. Vykročivše z Jihlavy po silnici jihlavsko - třeštské až za kapli Mariánskou, spatříme naproti ní na vysoké polní mezi nad příkopem silničním kámen, nad zemí asi 90 cm vysoký a 55 cm široký, kol kolem drnem obrostlý a do něho zapadlý. Otesaná přední plocha kamene jest protažena vyrytými konturami kříže jehož ramena mají šíři 8 cm, 15 cm pod příčnými rameny jest protažena horizontální čára, čímž povstala dvě pole prázdná a pod nimi dvě pole, na kterých vytesány jsou lineární kontury dvou mečů, 40 cm dlouhých, s držadly 14 cm a bidélky 17 cm

dlouhými jílcí, pravoúhelně postavenými. Na horním konci obou držadel jest vyhlubena okrouhlá jamka představující kouli. Celý ráz tohoto lineamentu jest velmi primitivní. Zdá se býti odjinud sem přenešen.

51. Na silnici z Jihlavy do Hosova u samé této vsi na vysoké mezi vedle lomů žulových stojí Boží muka s letopočtem 1645, s hlavou Spasitelovou v kapličce, a na vršku trojnásobným křížem, na kterém tkví kladivo, křížící se s kleštěmi. Na vršku samém sedí kohout. 10 kroků odtud na malém kopečku stojí kámen drnem obrostlý, nad zemí 48 cm vysoký, 60 cm široký. Na přední ploše jeho vystupuje kříž s rameny 15 cm širokými. Když však se drn, zem

a kamení odstranili až na hloubku 85 cm, přišlo se na neotesanou patu 15 cm vysokou, 24 cm nad patou jest kámen po celé šířce přetržen, pročež také byl kopečkem obložen. Na pravém poli vedle dolního ramene má vysoce vypuklený poloválec, 35 cm dlouhý s průměrem 5 cm, v polovici spolu s kamenem přelomen, zdá se to býti cep. Při kopání bylo pozorováno dunění půdy, jaké již u několika jiných jsem slyšel, kde křížokámen v hloubce hrubým kamením beze všeho spojení obložen byl a mnoho mezer pod sebou

podržel.

52. V Hosově na návsi vedle kaple leží napolo vypáčený kámen s křížem s končinami šířenými, pod jehož pravým ramenem tak zvaný křížový meč, s hrotem dolů postavený vytesán jest. Horní pokraj kamene jest silně porouchán, jelikož již mnohokrát ním pohazováno bylo.

53. Na začátku polní cesty z Hosova do Rantířova (Fussdorf) vykopán nedávno na poli a na mezi opět postaven kámen s latinským křížem, 68 cm vysoký, 55 cm široký. Horní ramena kříže s okrajem jsou silně porušena a na temeně ukazují dvě jamky, které snad jsou stopy nějakého nápisu. Pod levým ramenem jest vytesána dýka 30 cm dlouhá, hrotem dolů postavená, s jílcem 15 cm dlouhým kosmo postaveným snad pohyblivým.

54. Na silnici kostelecko - batelovské odstupuje rozcestí na polní cestu do Salavic, na kterém na zvýšené mezi stojí kámen s vypuklým křížem lišejníky obrostlým. Pod pravým ramenem kříže jest vytesána jakási šířčina, která má na čepeli jamku znamenající díрку na zavěšení.

55. Na levém nábřeží řeky Jihlávky naproti mostu rantířovskému (Fussdorf) na vysoké mezi ukazuje se z drnu temeno kříže, který při bližším ohledání a odklizení písčité hlíny následovně se objevuje na přední ploše, která jest rozdělena na čtyři pole, jsou dvě horní prázdná. Na dolním pravém jest vytesán kůl 44 cm dlouhý, 3 cm tlustý a na levém šířčina s čepelí 16 cm dlouhou a

dírkou závislí a topůrkem 30 cm dlouhým. Délka dolního ramene 49 cm a celého kamene 90 cm.

56. Naproti rantířovskému mostu pod vysokou mezi nedaleko od železného kříže vyčnívá z trávníku na 15 cm temeno kříže, zaplaveného v zemi až do 45 cm hloubi. Po odstranění červené zemi má kámen 75 cm výšky, 48 cm šířky a kříž taktéž. Na přední ploše čtyři pole, horní bez tří znaků, na dolních vpravo sekyru s čepelí 20 cm a toporem 26 cm dlouhým, nalevo skoro diagonálně postavený meč hrotem dolů 42 cm dlouhým, z čehož přichází na jílec 17 cm.

57. Cesta od fussedrfského mostu do Německé Vyskytné vede křovím, kde se dvě hluboké rokle scházejí. Na vysoké mezi vedlejšího pole stojí kámen 83 cm vysoký a 55 cm široký.

Zadní jeho plocha jest jen hrubě otepána, na přední vystupuje kříž dosahující všemi rameny až na kraje. Horní tři ramena jsou 20 cm vysoká a 13 cm široká, dolní 36 cm. Na pravém dolním poli stojí opěřený šíp bez hrotu, 30 cm dlouhý, pérem dolů.

Majetník polí, na kterých kříž VI. 11, 12 a 13 stojí, vypravuje, že ve staré době hospodář tohoto statku měl tři syny, kteří si všichni zamilovali jednu dívku a přišli v rozbroj. Tu umřel otec a každý syn chtěl dědit dvůr. Nemohouce se nijak rozsouditi, zastřelili se vzájemně. Nač ale k tomu kůl, dvě sekyry, meč a šíp?

58. V Německé Vyskytné u posledního domku nad potůčkem, ku stráni nakloněný kámen 100 cm vysoký a 52 cm široký. Přední plocha jeho jest rovně a hladce otesána a přepažena latinským křížem s rameny 12 cm širokými, kterými celý prostor kamene rozdělen jest na čtyři pole. Na horním pravém poli nachází se jakýsi válec neb špalek, 20 cm vysoký a 10 cm široký, na levém nůž rovný, 29 cm dlouhý totéž rukovjeť 14 cm, ostří 15 cm a 4 cm šíře, hrotem vzhůru postavený. Na prvém dolním dýka 30 cm dlouhá, ne dosti poznatelná. Levé dolní pole jest prázdno. Po ose kříže dosahuje meč, obrácen hrotem dolů, 60 cm dlouhý s jílcem 16 cm dlouhým, na konci s koulí s průměrem 5 cm. Ostatní ještě na obou dolních ramenech zbývající prostor jest kosmými lineami odloučen.

59. Na cestě z Jiřína do Německé Vyskytné leží na mezi oblá, žulová plotna 100 cm vysoká a 60 cm široká, na které v konturách vyryt jest kříž latinský s horními rameny paralelními, 20 cm dlouhými. Dolní rameno 47 cm dlouhé a 12 cm široké jest až na 35 cm rozšířeno. Pod pravým příčným ramenem stojí diagonálně hrotem vzhůru meč 44 cm dlouhý s rukojetí 10 cm dlouhou.

60. Na silnici jihlavsko - jeníkovské naproti Planderské kapli vnízkém tarasu stojí plotna velmi porouchaná, 6 cm tlustá, 115 cm vysoká, šíři však nelze určit, jelikož jí asi polovice schází.

To samé platí o kříži na něm. Pod zbytkem ramene jest vytesána 30 cm dlouhá část opěřeného šípu bez hrotu, jehož pahejl ukazuje vzhůru.

61. Na cestě z Jihlavy až k Hybráleckému hřbitovu stojí na zvýšené mezi kámen 60 cm vysoký, na němž kříž vypuklý, pod jehož pravým ramenem naznačen kosíř, 21 cm dlouhý. Lid si povídá, že zde zavražděn byl řezník.

62. Na silnici jihlavsko - planderské nad cihelnou stojí kámen zvětralý a lišejníky pokrytý, 70 cm vysoký a 55 cm široký. Na přední ploše má naznačena dvě pokrajná pole prázdná, mezi nimi pak třetí větší s latinským křížem 60 cm vysokým, na kterém jest vytesán šíp opěřený 22 cm dlouhý, ukazující hrotem dolů.

63. U Jihlavy, ve Staré Hoře na návsi stojí poněkud nakloněný kamokříž, 75 cm vysoký, 41 cm široký a 23 cm tlustý, na přední ploše čistě otesaný, na ostatních stranách jen hrubě

otlučený, lišejníky porostlý, ale dosti ještě zachovaný. Na této ploše se nachází latinský kříž prohlubenými konturami v stejných rozměrech nakreslenými. Ramena na jeho hořejších končinách jsou mírně šířena, na levém poli dolního ramene jest naznačen jakýsi kůl, dole poněkud tlustší. Dolní rameno má pravou hranu uraženou.

64. U strážnice transversální dráhy č. 56. K 881 vyčnívá vedle meze asi 16 cm temeno kamene s horním ramenem kříže z ornice. Po odkopání její až na 50 cm shledala se výška kamene 104 cm, šíře 40 cm a tloušťky 23 cm. Výška kříže 60 cm, šířka 32 cm, ráz latinský, jen nepatrně vypuklý a ramena nemnoho šířená. Pod pravým příčným ramenem leží napříč jakýsi výstupek 14 cm dlouhý, není však možno poznati, co znamená. Ostatně jest jen málo poruchán.

65. Vyjdeme-li v Brtnickém předměstí v Jihlavě od mostu přes malou Jihlávku po cestě, vedoucí podle bývalých Klotyldyních lázní hlubokým úvozem k brtnické silnici, spatříme asi v polovině této trati na mezi pahrbek nad nímž vyčnívá kámen s křížem. Tento kámen jest celkem 104 cm vysoký a na horní polovici hladce a na dolní hrubě otesán a tato část zakryta ornou zemí s drobnými kameny - mezi nimi asi v hloubce 25 cm nalezena zrezavělá polovice podkovy a o něco hloub část

šindeláku rzí skoro úplně ztráveného. Spodina kamene jest obložena a zaklínována hrubými kameny, které z jedné strany naléhají na holý žulový balvan. Kříž sám, 62 cm vysoký, má ráz latinský, ramena hořejší jsou velmi porušena a obroušena, dolní dosti zachováno, vedle něho vlevo jest naznačena dýka 34 cm dlouhá. Nadzemní povrch kamene jest porostlý lišejníky.

IV. KŘÍŽOKAMY S NÁPISY Č.

U velkého Sázavského mostu v Německém Brodu stojí kámen, jehož to přední plocha jest hladce otesána a na pět polí rozdělena. Nejhořejší z nich leží napříč přes celou šíři kamene a zaujímá asi čtvrtinu celé plochy. Prostředkem tohoto pole táhne se řádek asi desíti písmen latinské lapidárce poněkud podobných, avšak tolik porušených, že jen literu O poznati lze. Ostatní čtverhranný prostor kamene na přední ploše jest křížem na čtyry pole rozdělen. Kříž sám jest latinský s rameny nad plochu poloválcovitě vypuklými, jen nepatrně na končinách šířenými. Nad pravým ramenem stojí litera frakturní M s malým kolečkem. Nad levým s jakýmsi XM přívěšky. Na pravém dolním jest umístěna trojhranná širočina na čepeli proražena dírou a s toporem dolů ukazující. Levé dolní pole jest prázdno.

67. Na cestě vedoucí ze Šimanova do lesa řečeného Mordovna, jest čtverhranný kámen, na přední ploše a postraní hladce a pravidelně otesány. Nad ní vystupuje vypuklý kříž se stíhlými rameny a šířenými končinami, opírajícími se o vypuklý okrajek - na způsob kapličky. Všecka pole mezi rameny kříže ukazují stopy nápisů, bohužel nečitelných, pouze na obou dolních polích vyskytují se zbytky letopočtu 145...

68. U zdi panské zahrady v Mirošovicích nalézá se kámen 80 cm vysoký a 51 cm široký s horními úhly otupenými a přední plochou hladce otesanou. Uprostřed ní stojí kříž 48 cm

vysoký a 35 cm široký. Na prostoru nad křížem jest umístěn letopočet 1644, na obou stranách vedle horního ramene jméno: Mattej - lew a vedle pravého pokraji přímo dolů ručnice, 29 cm dlouhá. V lidu je pověst, že tu zastřelil ovčák svého syna nočního času přicházejícího z vojny (třicetileté?), vlézajícího oknem, domnívaje se, že to zloděj.

69. Na cestě z Čenkova k Lovětínu ukazuje se kámen 110 cm vysoký a 100 cm široký, na přední ploše čistě otesaný a dobře zachovaný, na kterém jest naznačen latinský kříž, 100 cm vysoký a 55 cm široký, s horními rameny od 15 až do 20 cm šířkými. Dolní rameno však jest rozšířeno až na 45 cm a prodlouženo až na 65 cm. Nad pravým příčným ramenem stojí číslice 1-6-, nad levým 0-0,- vedle konce pravého ramene jest vytesáno vozové kolo se šesti loukotěmi a 20 cm průměru, vedle levého ramene jest prohluben, což asi díru znamená. Na obou dolních polích vedle dolního ramene jest rozdělen souměrně nápis z latinských

iniciálek: MARIIN, CEINAR

Nákres kamene od pana učitele Lisovského v Čenskově zdá se býti na rok 1600 příliš pravidelný. Lid si povídá, že zde byl usmrčen vozka od sudu z vozu naň spadlého.

70. Vycházejí z Jindřichova Hradce na pražské silnici až na blíže mostu přes Nežárku přijde se u plotu ku kameni s křížem. Kámen ten jest 70 cm vysoký a 46 cm široký a velmi bedlivě uroben. Přední plocha 3 cm širokým pokrajem obroubena, celý její prostor jest na dvě pole rozdělen, na hořejším stojí kříž 34 cm vysoký a 25 cm široký. Končiny horních ramen jsou trojlístovitě šířeny. Dolní rameno stojí na schůdku a rozchází se na dvě končiny, které jsou však jen dvojlístivé. Na dolnějším jest vyryt nápis čtyřřádkový a jedno slovo. Na pravém řádku stojí letopočet 1503 a dále deset písmen z kterých jen tři poznati možno, na druhém tři slova: Przed koni zabit, na třetím: zemřel koželouch vot a čtvrtý somoth.

Byť i proti výkladu něco se namítnouti dalo, aspoň letopočet jest zajímavý.

71. Na staré silnici ve Vystrkově stojí na mezi kámen žulový, hrubozrný, bělavý 79 cm vysoký a 48 cm široký, nahoře 17 a dole 21 cm tlustý, po stranách a na temeni zvětřalý a vydrobený. Přední plocha jeho jest otesána a na tři pole rozdělena, na kterých konturované nákresy vyryty jsou. Na horní třetině hned pod temenem spatříme hostii s průměrem 7 cm, pod ní kalich 15 cm vysoký a 9 cm široký. Vedle něho napravo latinská iniciálka S, 7 cm vysoká, nalevo řádek těsně sražených tří neb čtyř písmen nečitelných. (MANJ..) a na konci přerušovaných. (Oboje písmeny dohromady znamenají snad S MANJA). Na středním a dolním poli jest naznačen latinský kříž s třemi rameny, 14 cm širokými a 25 cm dlouhými. Na -- ných ramenách je vyryt letopočet 1507, na dolním poli vpravo vedle dolních ramen postaven hrotem vzhůru oštěp, nalevo nůž. Dle lidové pověsti ve velikém pralese byl zde zavražděn kněz s Pánem Bohem k nemocnému jdoucí a oloupen, měl však u sebe 7 krejcarů. Kalich byl později v lese nalezen.

IV. KŘÍŽOKAMY S NÁPISY

72. Na pražské silnici u K 224 mezi Zvonějovem (Wonau) a Štoky asi padesát kroků na louce leží na povrchu kámen 84 cm dlouhý a 60 cm široký, na kterém jest vytesána kontura kříže latinského se šířenými končinami. Na příčných ramenou jeho jest vyryt letopočet 1614 a na temně kamene rozrušený nápis, z kterého zbyly toliko latinské iniciálky HO.

73. Na silnici jihlavsko - polenské, kde moravská část její se schází s českou, nedaleko 3 židů stojí kámen 90 cm vysoký a 60 cm široký, jehož přední plocha jest na šest polí rozdělena, mezi kterými vystupuje latinský kříž se schůdky 40 cm šířenými. Na polích nad příčnými rameny jsou stopy drobných písmen úplně nečitelných. Na ramenech samých tři nečitelné větší čárky, pak celý řádek hrubých přímo stojících latinských iniciálek: HBSEINSEEL. Vedle dolního ramene jsou na každé straně dvě pole vedle sebe, na pravém pokrajním poli vytesán jest zdola nahoru hrubými iniciálkami jméno: WOLF SIMON. Na středních polích vytřené zbytky neznalého písma, na levém pokrajním poli jest položena vodorovně napříč rovných řádek (snad majuscula gothica).

74. Na jihlavsko - pražské silnici (kil. 135) stojí kámen 80 cm vysoký a 46 cm široký s křížem pouze konturami naznačeným 30 cm vysokým. Pod ním vytesány tři řádky písma. Jest ale toto asi písmo --- nečitelné, toliko na prostředním řádku dá se poznati letopočet: den 6. Január 1781. Temeno kamene jest polookrouhlé majíc na každé straně stupének. Končiny křížku jsou šířeny, zvětráním však zakulaceny. Zde důkaz je, že ještě na konci 18. století se pohřbívalo v českomoravském pohoří do osamělých hrobů.

75. Na staré pěšině z Jihlavy do Dolního Kosova stojí někdejší Höckova kaple. Nedaleko od ní leží na vysoké mezi kamenná plotna obdélně čtyřhranná s otupenými hranami, 130 cm vysoká a 50 cm široká. Přední plochu má hladce otesanou, avšak mnoho zvětralou a lišejníky porostlou. Celý prostor obsahuje kříž a čtyři pole: horní 30 cm, letopis nečitelný, dvě postraní prázdná a dolní 70 cm též prázdná. Kříž a ramena jsou sotva k poznání, dolní rameno jest šířené až na schůdek 50 cm dlouhý. Pod dolním ramenem nakreslen jest meč 50 cm dlouhý s koulí 6 cm v průměru.

76. Na jihlavsko - brtnické silnici nedaleko za posledními stodolami možno zhlédnouti na mezi nad pravou silniční struhou žulovou plotnu ležeti, která zvětráním a jiným poruchem velmi utrpěla. Jest 56 cm vysoká a 38 cm široká, kolkolem drnem obrostlá s latinským křížem stejného rozměru. Po celé přední ploše jeho jest roztroušeno několik řádků nečitelně latinské primitivní kursivy a číslic. Na levém dolním poli jest vytesán nákras mečíku 30 cm dlouhého s držadlem 6 cm dlouhým a chránidlem vzhůru ohnutým.

77. Na silnici jihlavsko - rantířovské (Fussdorf) na místě, kde se městský vodovod s touto silnicí křížuje, leží na zvýšené mezi otesaný kámen 117 cm vysoký a 43 cm široký, na kterém prohloubenými čarami naznačen jest kříž 90 cm vysoký a 40 cm široký. Hořejší rameno jest poroucháno, na obou příčných jest vytesáno jakousi frakturou jméno: Hans Hirt. Dolní rameno od soukříží se rozbíhá až na obě postraní. V tomto rozkroku stojí hrotem vzhůru kontura jílce od kopí 55 cm dlouhého.

78. Na silnici mezi Jihlavou a Sasovem vedle hráze malého rybníčku (Röhrenteich) nachází se kříž z přední plochou otesanou, lišejníky --- obrostlý a na temeni zvětřaním ---. Na něm jest vytesán kříž latinský, --- příčných ramenech stojí letopis 1514.

79. V čížovském lese "im Verbotenen Wald" (V zapovězeném lese), poněvadž se tam dolovalo na stříbro, jde lesní cesta k rybníku "Scheibenteich". Na této cestě je zbytek bývalých kopanin a také kámen s křížem vypuklým napolo zapadlým a lišejníky porostlým. Nad zemí vyčnívá pouze 40 cm. Na příčných ramenech má vytesaný letopočet 1593.

80. Na návsi ve Dvorcích (silnice Kostelec na transversální zastávku?) --- kámen 95 cm ze země vystupující a 57 cm široký s horní plochou mnoho porušenou. Přední plocha hladce otesaná ukazuje kříž 50 cm vysoký a 45 cm široký s rameny až na 15 cm šířenými, čím se na 4 pole rozstupuje, na kterých se nápisy s číslicemi a lapidárními iniciálkami nacházejí, které však jen v nejmenší částky --- jsou. Na horním poli stojí porušená číslice 1 a 64 zachované, na levém číslice 5, spolu tedy letopočet 1645. Na dolním pravém poli rozeznávají se čtyři řádky písmen a na levém dva řádky, vesměs jen poněkud udržené.

81. V Hladově (Starém Hubenově) stojí žulová plotna čtvercová 84 cm vysoká, čistě otesaná, na níž jest vytesán křížek 65 cm vysoký a 42 cm široký. Vedle levého ramene jest postavena sekera, celkem 52 a 7 cm s ostřím a toporem dolů, podobná pantoku. Na celém prostoru této tabule jest roztroušen německý nápis zvěstující, že: Neuman anno 1652 31 juary in seinen eigenen Hausse and sein leben komen.

82. Na pastvině pod Hladovem a domnělém obětním kamenem nalézá se kámen 76 cm vysoký a 52 cm široký na temeni v polokruh otesaný s okrajím poněkud vystupující. Prostor přední plochy jest rozdělen na pět polí, kříž 40 cm vysoký a 35 cm široký s rameny 15 cm dlouhými a od 4 až na 7 cm šířenými. Na pravém horním poli mezi rameny kříže --- jest vyryta písmena M, na levém nečitelná písmena, na --- levém poli vedle dolního ramene vidí se tři řádky latinské jakési antiqy nečitelně. Mezi -----, které prázdno jest položen --- -----, 1.15.

83. Na rozhraní kraje německo - brodského a jihlavského u hraničnicku 55 leží převalený kámen --- nedaleko mlýna. Kámen ten --- široký 55 cm vytesán mělce --- 13 cm okrouhlen vyryt --- asi znamená 1607 --- jest vyznačen rovný nůž 33 cm dlouhý postaven hrotem vzhůru, na levém jakýsi kůl, neb kopiště.

84. U Jihlavy na Špitálské louce u tunelu státní dráhy stojí kámen 80 cm vysoký a 45 cm široký s křížem 25 cm vysokým a širokým a rameny od 5 až do 8 cm vyšířenými. Prostor nad křížem jest 15 cm a pod nimi 45 cm vysoký. Okraj kamene na pravé straně jest zachován, na levé od hora velmi porouchán. Celý prostor okolo kříže jest stopami liter a číslic pokryt, které však z větší části jsou nečitelné, zvětřaním a lišejníky. Písmo se podobá latinské

kursivě. Nad křížem stojí dvě nečitelné litery a číslice 71, napravo vedle kříže pod sebou číslice 9 a 8, pod křížem pět řádků německých slov, v kterých jest možno rozeznati rok 1798 (?) zemřela Susanna Wanderin bauerin Altenberg 72 Jar alt mutter unser Vor sie. Číslice letopisu jsou však porůznu sebrány.

85. Ve Friedrichově na jihlavsko - pražské silnici u posledního domku "Na špici" odbočuje od silnice stará vozová cesta a dále pěšina vedoucí do Karlovy Obory. Z této pěšinky zhlídne se snadno v širém poli kámen 70 cm vysoký a 60 cm široký. Na přední ploše jest hladce zroben a ozdoben křížem silně vystupujícím a na končinách ---- rozšířenými. Nad pravým ramenem vystupuje několik nečitelných písmen a pod nimi větší lapidární N, nad levým dvě nejasné menší litery pod kterými stojí opět větší lapidární P. Na prostoru pod pravým ramenem vystupuje lapidárně slovo: ANNO a pod levým lapidárně číslice 1622. Před založením nynější pražské silnice šla tady vozová cesta z Čech do Třebíče a do Brna a odtud pochází povídka, že tu byl zavražděn vozka.

86. Na okresní silnici jihlavsko - smrčenské leží na kraji lesa vedle samé silnice na vysoké mezi kámen obdélně čtyřhranný s hranami zakulacenými, kolkolem drnem obrostlý a asi 10 cm do země zalehlý. Výšku má 103 cm, šířku 46 cm a tloušťku 22 cm. Přední plocha kamene jest na horních dvou třetinách hladce otesána, dolní však je drsně. Na hladké části jest vytesán kříž 52 cm vysoký a 46 cm široký, jehožto ramena jsou na soukříží 10 a na končinách až na 26 cm vyšířena. Na obou příčných ramenech jsou vyryty číslice (1484) na pravém okraji 19 přímo stojících, bohužel nečitelných písmen (zdá se býti najuscula gothica), zdola vzhůru napsaných. Pod levým ramenem jednoručná sekýrka (čepel 10, brada 15 a topor 21 cm). Asi sto kroků odtud nacházejí se až posavád poslední stopy rudné stezky středověké.

87. Na silnici jihlavsko - rantířovské naproti cihelně u velikého kříže železného jest napolo ponořen do země velmi porušený kámen s chatrným křížem na němž jsou vytesány dvě arabské číslice a čtyři latinské iniciálky. Přesnější ohledání nebylo ještě možno.

88. Na cestě z Jindřichova Hradce do Jindřiše u potoka stojí kámen ke straně nahnutý 65 cm vysoký a 36 cm široký --- temenem polokruhovým. Na přední straně se ---- číslicemi 4 cm vysokými, letopis 1620. ---- 24 cm, který obklopen kříž stejnoramenný s 18 cm dlouhými rameny dolní třetina jest prázdná, význam jeho není konstatován.

IV.

89. Asi čtvrt hodiny cesty od Nové Říše k Želetavě napravo od silnice stojí kámen 120 cm vysoký a 80 cm široký. Přední jeho plocha jest čistě obdělána, temeno však silně poroucháno. Přes celou jeho prostoru jest rozpoložen kříž 100 cm vysoký a 80 cm široký, hojně zdobený, jednak konturami ramen laločnatými, jednak pěti malými křížky. Vedle končiny horního ramene jest vyryt letopis 1607. Pod pravým ramenem dolním jest naznačena kosa pod levým ---- dno. Malé křížky zdají se znamenati pět ran Kristových.

II.

90. Na jihlavsko - pražské silnici nedaleko od druhého moravského zemského hraničáku u bývalé cihelny při kopání hlíny byl vykopán kámen 70 cm vysoký a 40 cm široký, na horní a přední ploše otesaný, na zadní a spodní však vypuklý. Na přední ploše vystupuje latinský pravoúhlý kříž dosahující rameny až na pokraj. Horní rameno jest skomoleno. Zdá se, že pro tento kaz kříž ostal nedodělaný.

91. Na pravém břehu potoka protékajícího Moravskou Kamenicí, než přiteče do městyse, umístěna jest druhá pazderna. Naproti ní stojí žulový kámen 70 cm vysoký a 42 cm široký. Lícni jeho strana jest hladce obdělána a na ní vytesán latinský pravoúhlý kříž bez jinšího znaku. Zadní a postranní plochy jsou jen hrubě otepány a také porušeny. Zdá se, že to byl hraničník.

II.

92. U hřbitova v Hobzí stojí kámen 90 cm vysoký a 70 cm široký. Přední jeho plocha, bedlivě otesaná, ukazuje latinský pravoúhlý, poněkud vystouplý kříž bez ozdob a znaků, v těch samých rozměrech. Celý levý okraj a končina levého ramene

utrpěly mnoho poruchy.

III.

93. V zámeckém dvoře v Jindřichově Hradci nalézá se kámen 80 cm vysoký a 65 cm široký, má povrch velmi drsný, pouze jedna strana jest řemeslně otesána, na pokraji však porouchána. Na ohlazeném prostoru vytesán jest mělce vypuklý kříž se rameny pravoúhlými, až na kraje dosahujícími. Horní mají 20 cm délky, dolní 30 cm s obloukem půlměsíčním 30 cm šířeným 15 cm ---. S pravým příčným ramenem křížuje se kose podobná zbraň 58 cm dlouhá s křížovým držadlem. V levém jest to samé jenom držadlo jest obvázáno. Zdá se, že taková kosa přivazována bývala na

dřívci.

III.

94. Na silnici z Dačic do Jindřichova Hradce ----- nachází se kámen 80 cm vysoký a 70 cm široký. Na něm jest vytesán latinský pravoúhelný kříž toho samého rozměru. Ramena jeho

jsou skoro stejná, 10 cm široká. Celá prostora přední plochy jest rozložena na čtyry pole. V pravém dolním jest naznačená sekyra, jejíž čepel 25 cm a topor 30 cm dlouhé jsou. Ostatní pole jsou prázdná.

III.

95. Dojde-li se v Moravské Kamenici na pravém --- až ku posledním domům --- kámen 100 cm vysoký a 55 široký, přední strana --- na němž jest --- latinský kříž v tom samém rozměru. Horní ramena jeho jsou 25 cm dlouhá, do 20 cm rozšířena po --- dolní rameno má --- cm --- na levém dolním poli jest vyryt opeřený šíp 27 cm dlouhý --- obrácený a lopata 40 cm dlouhá též dolů obrácená - - v pravém dolním poli stojí 43 cm dlouhý meč, význam těchto náznaků různých vysvětliti těžko jest, možno, že nůžky a šíp byly mučidla, meč usmrcení a lopata zakopání symbolisuje. Že tento železný kříž byl zahozen do vody a do roku 1888 opět vytažen nasvědčuje ---.

IV.N

95. [Tento kámen byl označen číslem 96, písmeno N snad znamenalo německy psaný nápis nebo nečitelný - pozn. autora]

Na silnici jihlavsko - rantiřovské (km 0, 8-0, 9) stojí na vysoké mezi vedle vysokého kříže železného zbytek žulového velmi skomoleného. Přední plocha jeho (70 cm výška, 40 cm šířka a 12 cm tlustá) jest na hořejší polovici hladce otesána, zadní ostala neurovnaná. Horní kraj rovněž uhlazen. Obě příčná ramena jsou uražena, pravé až na chatrný zbyteček a levé docela. Dolní část kamene, zapuštěna do země, není nijak upravena než jen otlučena. Na otesané části přední plochy jsou vyryty tři latinské iniciálky, dvě arabské číslice a jedna nerozhodná písmena. Pod nimi prohloubená figura, štítu podobná (12 cm výška a 13 cm šířka) a vedle ní jakýsi kůl (22 cm dlouhý a 4 cm tlustý). Nadzemní část kamene jest lišejníky hojně obrostlá.

POZNÁMKA AUTORA:

MUDr. Fritz nám zanechal velmi vzácný soupis křížových kamenů a kamenných křížů. Hodnotu sbírky nesnižuje ani řada nepřesností v popisech různých vyobrazení, v měření či v popisu místa. Je velkou škodou, že se doposud nenašly obrázky z národopisné výstavy v Praze v r. 1895. Přesto lze tento materiál využít při hledání dalších křížů, nebo při zjišťování původních míst, kde se tyto památky před více jak sto lety nacházely a v jakém byly stavu.

V následujících poznámkách bylo proto využito publikace Kamenné kříže Čech a Moravy, která dokumentuje poprvé všechny tyto památky a jejich stav na počátku devadesátých let tohoto století. Porovnání obou souborů může přispět k objasnění mnoha zajímavých skutečností a napomoci v dalším bádání.

Nejprve je uvedeno pořadové číslo kříže dle pozůstalosti MUDr. Fritze a následuje číslo dle zmíněné publikace, t.j. dle celostátní evidence v museu v Aši. V některých případech je připojena ještě poznámka autora tohoto článku.

poř. č.:

1. 1637 Humpolec (Pelhřimov) ZK

2. 1747 Světlá nad Sázavou (Havlíčkův Brod)
3. 0884 Zbilidy (Jihlava)
4. 0533 Jedlov (Jihlava)
5. 0084 Bílý Kámen (Jihlava)
6. ---- Bílý Kámen (Jihlava) ZK
7. 1029 Měšín (Jihlava)
8. 0182 Arnolec (Jihlava)
9. 0339 Pocoucov (Třebíč)
10. 0873 Smrčná (Jihlava)
11. 1711 Dušejov (Jihlava) ZK
12. 0179 Miličov (Jihlava) ZK
13. 0735 Pelhřimov, okr. Pelhřimov
14. 2169 Dačice (Jindřichův Hradec) ZK
15. 0831 Dačice (Jindřichův Hradec) ZK
16. 2171 Slavonice (Jindřichův Hradec) ZK
17. 2150 Michalovice (Havlíčkův Brod)
18. v publikaci neuveden; dnes neznámý v bývalých Kateřinských lázních, okr. Havlíčkův Brod
19. 0715 Velká Bíteš, okr. Žďár nad Sázavou
20. 2174 Nové Sady (Žďár nad Sázavou)
21. 2158 Štoky (Havlíčkův Brod) ZK
22. 2157 Štoky (Havlíčkův Brod) ZK
23. 1027 Bílý Kámen (Jihlava) ZK
24. 2189 Plandry (Jihlava) ZK
25. 2205 Hybrálec (Jihlava) ZK
26. 2206 Hybrálec (Jihlava) ZK
27. v publikaci pouze citován u Vysoké, okr. Jihlava; zda se jedná o tento kámen mi není známo
28. 2177 Čížov (Jihlava) ZK
29. 0068 Havlíčkův Brod (Havlíčkův Brod)

30. podle popisu odpovídá 1427 Polná, okr. Jihlava
31. 0658 Řehořov (Jihlava)
32. 1426 Petrovice (Jihlava) ZK
33. 0824 Moravské Budějovice (Třebíč)
34. 0561 Lukov (Třebíč) ZK
35. 0322 Dolní Cerekev (Jihlava) ZK
36. 2178 Spělov (Jihlava) ZK
37. 0872 Cejle (Jihlava)
38. 2176 Cejle (Jihlava)
39. 0181 Mirošov (Jihlava)
40. 0323 Hojkov (Jihlava)
41. 0179 Miličov (Jihlava)
42. 0702 Mostiště (Žďár nad Sázavou)
43. 2196 Jindřichovice (Jihlava) ZK
44. 1032 Maříž (Jindřichův Hradec)
45. 1368 Štoky (Havlíčkův Brod)
46. 1313 Bedřichov (Jihlava)
47. 1413 Puklice (Jihlava) ZK
48. 0085 Studénky (Jihlava)
49. 0534 Jihlava (Jihlava)
50. 2180 Jihlava (Jihlava) ZK
51. 2201 Hosov (Jihlava) ZK
52. 0878 Hosov (Jihlava)
53. 2199 Hosov (Jihlava) ZK
54. 2187 Kostelec (Jihlava) ZK
55. 2188 Rantířov (Jihlava) ZK
56. 2192 Rantířov (Jihlava) ZK
57. 1432 Rantířov (Jihlava)
58. 2194 Vyskytná nad Jihlavou (Jihlava) ZK
59. 0083 Jiřín (Jihlava)

60. 2190 Plandry (Jihlava) ZK
61. 2207 Hybrálec (Jihlava) ZK
62. 1439 Staré Hory (Jihlava)
63. 2216 Staré Hory (Jihlav) – transfer Jesení (Klatovy)
64. 2181 Jihlava (Jihlava) ZK
65. 2182 Jihlava (Jihlava) ZK
66. 0341 Havlíčkův Brod (HavlíčkůvBrod)
67. 0883 Šimanov (Jihlava) ZK
68. 0535 Mirošov (Jihlava)
69. 0784 Čenkov (Jihlava)
70. 0370 Jindřichův Hradec (Jindřichův Hradec)
71. 0305 Vystrkov (Pelhřimov)
72. 0067 Štoky (Havlíčkův Brod)
73. 2191 Henčov (Jihlava) ZK
74. 2183 Jihlava (Jihlava) ZK
75. 0082 Jihlava (Jihlava)
76. 2184 Jihlava (Jihlava) ZK
77. 2179 Horní Kosov (Jihlava) ZK
78. 2203 Pístov (Jihlava) ZK
79. 1406 Čížov (Jihlava)
80. 0874 Dvorce (Jihlava)
81. 0180 Starý Hubenov (Jihlava)
82. 1409 Hubenov (Jihlava)
83. 1028 Ježená (Jihlava)
84. 2185 Jihlava (Jihlava) ZK
85. 2175 Bedřichov (Jihlava) ZK
86. 0616 Smrčná (Jihlava)
87. 0877 Horní Kosov (Jihlava)
88. 2160 Jindřichův Hradec (Jindřichův Hradec) ZK
89. 0612 Nová Říše (Jihlava)

90. 2186 Bedřichov (Jihlava) ZK
91. 1416 Kamenice u Jihlavy (Jihlava)
92. 0184 Staré Hobzí (Jindřichův Hradec)
93. 0371 Jindřichův Hradec (Jindřichův Hradec)
94. 0374 Lipolec (Jindřichův Hradec)
95. 1415 Kamenice u Jihlavy (Jihlava)
96. 0877 Horní Kosov (Jihlava)

ZÁVĚREČNÁ POZNÁMKA:

Z celkového počtu asi 100 obrázků křížových kamenů, které MUDr. Fritz nechal pořídit kolem r. 1894 pro Národopisnou výstavu v Praze, dochovalo se jich dodnes pouhých 14. Jeden obrázek kamene stojícího dnes v Horním Kosově je uložen v jihlavském archivu (podle Fritze č. 87 a 96, v celostátním seznamu Musea Aš č. 0877). Zbývajících 13 obrázků se nachází v jihlavském Museu Vysočiny. Jedná se o dva kameny v Jihlavě - Starých Horách (Fritz č. 26, nedávno náhodně objeven na Šumavě!!! a Fritz č. 62, seznam č. 1439), kámen v Jihlavě Bedřichově (Fritz č. 85, dnes neznámý), kámen v Jihlavě pod Hosovem (Fritz č. 78, dnes neznámý), kámen v Hosově u kaple (Fritz č. 52, seznam 0878), dva kameny v Hybrálci (Fritz č. 25 a 61, dnes oba neznámé), kámen v Hruškových Dvorech (Fritz jej nepopsal, pořízena jen kresba, neznámý), kámen v Popicích (Fritz jej nepopsal, pořízena jen kresba, dnes neznámý), kámen v Třešti (Fritz jej nepopsal, pořízena jen kresba, kámen dnes stojí při zdi kostela sv. Martina), kámen v Čenkově (Fritz č. 69, seznam č. 0784), kamenný kříž na hranicích Zbilid a Opatova (Fritz jej nepopsal, pořízena jen kresba, seznam č. 0884) a kámen v Mostišti (Fritz č. 42, seznam č. 0702).

Soubor 31 kreseb křížových kamenů a kamenných křížů pořídil v letech 1892 - 6 majitel mirošovského velkostatku Vilém Richlý. Jeho rukopisná knížečka s kresbami je uložena v jihlavském museu. Obsahuje dva kameny z Mirošova (0535, 0181), kamenný kříž z Jedlova (0533), kámen z Dušejova (neznámý), z Dvorců (0874), dva kameny z Cejle (0872 a druhý neznámý), kámen z Hojkova (0323), Opatova (0884), tři kameny z Hosova ((0878 na návsi, dva další neznámé), dva kameny z Hubenova (1409, 0180), dva kameny z Milíčova (0179, druhý neznámý), kámen z Jiřina (0083), Vyskytné nad Jihlavou (1028), Jihlavy (neznámý), Kostelce u Jihlavy (neznámý), Dolní Cerekve (0322), Pelhřimova (0736), Jindřichova Hradce (), Spělova (neznámý), Šimanova (0883), Michalovic (0370, dnes uložen v Jindřichově Hradci), Maříže (1032, ale ztratil se), Slavonic (neznámý) a tři další kameny z Pelhřimova (0734, 0737, 0732). Soubor je o to cennější, že některé z kamenů zmizely patrně navždy. V závorce je uvedeno číslo z celostátního souboru Musea Aš, případně jiná poznámka.

Ladislav VILÍMEK